

محمد تقی ادهم نژاد

تولد

از جمله بزرگ مردان و ارسته‌های که عمری را در راه خدمت به دین خدا سپری کرد و دارای فضل و کمال بود؛ ولی به دلیل ناشناخته بودنش گمنام ماند، روحانی و خطیب و الامقام حجة الاسلام و المسلمین میرزا حسن نوری همدانی است که در این مقاله با زندگی این ستاره پنهان آشنا می‌شویم.

«پدر بزرگوارش عالم جلیل القدر میرزا ابراهیم نوری، از عالمان و ارسته همدان و عالمی متقی و سازش‌ناپذیر بود که در عصر حکومت رضاخان قلدر به جهت حفظ لباس مقدس روحانی به ناچار از همدان به یکی از

روستاهای اطراف شهر به نام «پاینده» که در ۱۲ فرسخی آن قرار داشت، مهاجرت کرد و در آنجا سکونت گزید و به کار ارشاد و موعظه مردم پرداخت. از ویژگیهای این روحانی پارسا این بود که هیچ‌گاه حاضر نشد سنگر دفاع از دین و روحانیت را ترک نماید و چون از مصرف وجوهات شرعیه اجتناب می‌ورزید، برای امرار معاش خود دکانی را دایر نموده، از این راه زندگی خویش را تأمین می‌کرد. و از همان درآمد نیز زندگی نیازمندان و محرومان را اداره می‌نمود.»^۱

۱. ستارگان فقاقت، محمد تقی ادهم نژاد، انتشارات ائمه علیهم السلام، قم، ۱۳۸۵ ه. ش، ص ۱۳۸.

تحصیل در حوزه علمیه قم

میرزا حسن نوری همدانی در سال ۱۳۲۲ ه. ش به اتفاق برادر کوچک‌ترش حضرت آیه الله میرزا حسین نوری همدانی وارد حوزه علمیه قم گردید و در مدرسه حجتیه سکنی گزید و با جدیت و پشتکار سطوح عالی را از محضر فرزندانگان نامدار حوزه قم، همانند: آیات سلطانی طباطبایی، میرزا محمد مجاهدی تبریزی و دیگران به اتمام رساند و توانست مبانی علمی خود را استوار سازد. آن مرحوم از اوضاع نابسامان اقتصادی خود در بدو ورود به حوزه علمیه قم این‌گونه یاد کرده است: «هنگامی که ما به قم آمدیم، در نهایت تهی دستی بودیم. مدتی روی پشت بام مدرسه حجتیه و دیگر جاها می خوابیدیم و قوت مان نانهایی بود که از ده آورده بودیم. هنگامی که سفره نان را برای بار چندم باز کردیم، با مستی نانهای کپک زده مواجه شدیم و تا

در این قریه بود که در یکی از روزهای سال ۱۳۰۲ ه. ش چشمانش به قدوم مبارک مولودی روشن گردید و نامش را حسن گذاشت که بعدها در میان فضلا به میرزا حسن نوری همدانی شهرت یافت. وی دوران کودکی خود را در این روستا سپری کرد و دروس ابتدایی و مقداری از علوم اسلامی را از محضر والد دانشمند و فرزانه خویش به خوبی فرا گرفت و آن‌گاه به همدان مهاجرت کرد.

حوزه علمیه همدان

میرزا حسن مقدمات و مقداری از دروس سطح متوسطه و علوم دینی را از محضر فرزندانگان حوزه علمیه همدان، به‌ویژه عالم ربانی آیه الله ملاعلی معصومی همدانی فراگرفت و زانوی شاگردی بر زمین زد. ویژگیهای اخلاقی و علمی آخوند همدانی که از دوستان و هم‌حجره والد بزرگوارش^۱ بود، سخت مورد توجه میرزا حسن قرار گرفت و ایشان را الگوی مناسبی برای زندگی علمی و معنوی خویش قرار داد.

۱. گلشن ابرار، تهیه و تدوین: جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، نور السجاد، قم، ۱۳۸۴ ه. ش، ج ۶، ص ۴۴۲.

مدتی کپکهای روی نانهارا می‌ساییدیم
و پاک می‌کردیم تا قابل خوردن
شوند.»^۱

اساتید فرزانه

بدون تردید، بالندگی و رشد
شخصیت علمی و عملی این دانشمند
فرهیخته و فروزندگی او در زمینه‌های
مختلف علوم و معارف اسلامی تا حد
زیادی مرهون وجود اساتید و حضور
در محضر درس آنان بوده است. میرزا
حسن نوری همدانی^۲ بعد از اتمام
سطوح عالی، پای به درس خارج فقه و
اصول بزرگان و فرزنانگان نامدار حوزه
علمیه قم گذارده، از خرمن دانش آنان
خوشه چینی نمود.

اسامی اساتید فرزانه و نامداری که
وی در نزد آنان زانوی شاگردی بر
زمین زده عبارت‌اند از:

۱. حضرت آیه الله العظمی
بروجردی (متوفی ۱۳۸۰ ه. ق)؛
۲. حضرت آیه الله العظمی سید
محمد حجت (متوفی ۱۳۷۳ ه. ق)؛
۳. حضرت آیه الله العظمی امام
خمینی (متوفی ۱۳۶۸ ه. ش)؛
۴. حضرت آیه الله العظمی

مرعشی نجفی (متوفی ۱۳۶۹ ه. ش)؛
۵. حضرت آیه الله العظمی محقق
داماد (متوفی ۱۳۸۸ ه. ق)؛

۶. علامه سید محمد حسین
طباطبایی (متوفی ۱۴۰۲ ه. ق).^۳

خدمات مرحوم نوری همدانی

الف. تبلیغ از طریق منبر

مهم‌ترین ویژگی مرحوم میرزا
حسن نوری همدانی، خدمت در

۱. ستارگان حرم، گروهی از نویسندگان ماهنامه
کوثر، انتشارات زائر، قم، ۱۳۷۸ ه. ش، ج ۵،
ص ۶۰.

۲. شرح حال میرزا حسن نوری همدانی در
منابع ذیل آمده است: گنجینه دانشمندان، محمد
شریف رازی، کتابفروشی اسلامی، تهران، ۱۳۵۳
ه. ش، ج ۲، ص ۲۹۴؛ تربت پساکان قم،
عبدالحسین جواهرکلام، انتشارات انصاریان،
قم، ۱۳۸۲ ه. ش، ج ۱، ص ۵۷۱؛ ستارگان حرم، ج
۵، ص ۵۵-۷۷؛ دانشوران قم، محمدتقی
ادهم‌نژاد و علیرضا هزار، انتشارات زائر، قم،
۱۳۸۴ ه. ش، ص ۳۰۹؛ مجله حوزه، دفتر
تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شماره ۴۳ و
۴۴، فروردین و اردیبهشت و خرداد و تیر ۱۳۷۰
ه. ش؛ نهضت روحانیون ایران، علی دوانی،
مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۷ ه. ش،
ج ۶، ص ۱۵۹-۳۸۴.

۳. شرح حال فرزنانگان یاد شده توسط گروهی
از پژوهشگران حوزه علمیه قم در دو مجموعه
«گلشن ابرار» و «ستارگان حرم» به تفصیل تدوین
یافته است.

عاطفی و دارای بار روانی که شنوندگان را سخت تحت تأثیر سخنان خویش قرار می‌داد و آنان را مجذوب کلام شیوای خود می‌ساخت. آن سخنور توانا، دقیق و زیبا سخن می‌گفت. در بسیاری از شهرهای داخل^۲ و حتی خارج، مردم از سخنان گرم و نافذ این روحانی وارسته بهره‌مند گردیدند.

ب. سفیر اسلام در غرب

مرحوم حجة الاسلام و المسلمین میرزا حسن نوری همدانی که از فضیلتی برجسته و از محققان وارسته و ارزشمند حوزه علمیه قم به شمار می‌آمد و از آگاهی، بینش و معلومات وسیع و گسترده‌ای برخوردار بود، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، براساس فرمان حضرت امام خمینی رحمته الله علیه در سال ۱۳۵۹ ه. ش برای تبلیغ و ارشاد و هدایت نیروهای مسلمان ساکن انگلستان به آن دیار اعزام شد و به

قلمرو تبلیغ است. او مبلغی وارسته و با اخلاص بود که با سبک و سیاقی ویژه به ارشاد و هدایت مردم و نشر مبانی دین اسلام و کیان ارزشمند تشیع می‌پرداخت. ویژگیهای این خطیب والامقام^۱ در امر تبلیغ عبارت است از:

۱. بیان شیوا و روان؛

۲. تسلط کامل بر فن خطابه؛

۳. تحقیقات دقیق و اطلاعات

وسیع و تسلط و آمادگی بر متون روایی و تاریخی: از جمله مجموعه آثار علمی و تاریخی که از وی به یادگار مانده در حدود ۲۰ جلد است که حاوی سخنرانیهای ایشان است، با تعیین موضوعات و عناوین متنوع که نشان‌دهنده عزم راسخ، همت، پشتکار و جدیت معظم له در امر تبلیغ می‌باشد. این تحقیقات جامع باعث می‌شد تا وی با آمادگی و پختگی کامل منابرش را اداره نماید. وی از پراکنده‌گویی و سخنان ملال‌آور و کسل‌کننده به شدت پرهیز داشت و نیز عامل مهم «نظم» را در این راستا سرلوحه کار خود قرار داده بود؛

۴. آگاهی کامل نسبت به واژه‌های

۱. گنجینه دانشمندان، ج ۲، ص ۲۹۴.

۲. مطالب مربوط به سفر تبلیغی مرحوم نوری همدانی در سال ۱۳۲۷ ه. ش در نهاوند را می‌توانید در کتاب «نهضت روحانیون ایران»، ج ۶، ص ۳۸۴، مطالعه کنید.

ملت انگلیس برپا شد و اوج قدرت و عظمت و اقتدار و شکوه مسلمانان را به نمایش گذاشت.^۱

متن فرمان حضرت امام خمینی علیه السلام که در ۱۵ محرم سال ۱۴۰۰ ه. ق برای اعزام میزا حسن نوری به انگلستان صادر شده، بدین شرح است: «بسمه تعالی؛ برادران محترم و ایرانیان مقیم انگلستان ایدهم الله تعالی! پیرو نامه‌های متعددی که با امضاهای بسیار در مورد اعزام جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای میرزا حسن نوری - دامت افاضاته - به آن کشور، ارسال نموده بودید، پس از مذاکره با جناب ایشان قرار شد ان شاء الله تعالی جهت ارشاد و تبلیغ و رسیدگی به امور مذهبی بدانجا بیایند. امید است با توجه به حساسیت وضع فعلی و توطئه‌های دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی، ملت شریف و مبارز ایران با هوشیاری و اتحاد بیشتر از وجود ایشان کمال بهره را برده و از راهنمایی‌هایشان استفاده نمایید. از خدای تعالی موفقیت

راهنمایی و هدایت مسلمانان، به‌ویژه نیروهای تحصیل کرده پرداخت. اودر حالی وارد اروپا گردید که هجمه سنگین تبلیغاتی، سیاسی و فرهنگی علیه ایران اسلامی توسط رسانه‌های اجنبی جریان داشت و بدین وسیله انقلاب اسلامی، امام خمینی و اسلام عزیز مورد تهاجم سنگین دشمنان واقعی بود. آنها به وسیله رسانه‌های خبری سعی در مخدوش کردن چهره واقعی اسلام و انقلاب اسلامی در انظار جهانیان داشتند. مرحوم نوری همدانی بعد از ورود به لندن و ابلاغ پیام حکیمانه امام خمینی، شجاعانه وارد صحنه کارزار شد و به تبلیغ، هدایت، سازماندهی سیاسی، فکری و فرهنگی مسلمانان پرداخت و با برنامه‌ریزی دقیق، جوانان آن دیار را با اندیشه‌های ناب اسلامی آشنا ساخت. از جمله فعالیت‌های فراموش ناشدنی آن مرحوم، اقامه نماز جماعت در مقابل سفارت آمریکا در لندن بود که در وسط خیابان و با اجتماع باشکوه مسلمانان و طرفداران انقلاب اسلامی در برابر چشمان حیرت‌زده دولت

۱. ستارگان حرم، ج ۵، ص ۶۴

خود را در دو بخش برادران و خواهران آغاز نمود. این جلسات که به صورت هفتگی و منظم در دو کانون جداگانه و مجزاً تحت عنوان «مکتب ولی عصر علیه السلام» و «کانون مهدیه» دایر می شد، به مدت ۱۸ سال ادامه داشت. موضوعات اسلامی توسط استاد تدریس می شد و این کانون توانست با آموزش اندیشه های ناب اسلامی، بسیاری از جوانان را از خطر انحرافات گوناگون نجات داده، موجبات ترقی و کمال آنان را فراهم سازد. بیان موضوعات جذّاب دینی، جدّیت، پشتکار، اخلاق و اخلاص استاد و تبلیغات جوانان مشتاق به دین، باعث جذب گسترده جوانان شیفته اخلاق اسلامی به این کانون مذهبی، و در نتیجه موجب وحشت شدید ساواک گردید و آنان در صدد تعطیلی آن برآمدند؛ از اینرو مرحوم نوری همدانی را دستگیر و روانه زندان ساواک کردند و با توسّل به انواع تهدیدها و شکنجه ها، موجبات

عموم آقایان را خواستارم.»^۱

ج. تأسیس انجمنهای اسلامی قم

فعالیتها و تبلیغات گسترده ایادی استعمار در ایران و مبارزه عالمان دین با آنان تاریخ دیرینه ای دارد. خصوصاً در زمان مرجعیت آیه الله العظمی بروجردی، بسهائیت تبلیغات گسترده ای را با پشتوانه مالی، سیاسی و فرهنگی اسرائیل به منظور مبارزه با اسلام، و جذب جوانان برومند و مسلمان این مرز و بوم به آن مرام و مسلک ضد دینی آغاز کردند.

استاد نوری همدانی به منظور مبارزه و مقابله با تبلیغات و اهداف شوم دشمنان قسم خورده، اقدام به تأسیس یک تشکل مذهبی نمود. این تشکل مذهبی به منظور آشنایی جوانان مسلمان با مفاهیم و آموزه های اسلامی و نحوه مقابله و مبارزه آنان در مقابل افکار و عقاید واهی و گمراه کننده در سال ۱۳۳۷ ه. ش تحت عنوان «انجمن اسلامی» در قم تأسیس شد. فعالیت دینی، فرهنگی و علمی این تشکل مذهبی با استقبال گسترده و کم نظیر جوانان روبرو گردید و کار

۱. همان، ص ۶۵.

دادند و فرمودند: من مقداری نوشته دارم، از شما می‌خواهم که اینها را بازنویسی و تنظیم نمایی. من قبول کردم. از آن پس در خدمت آیه الله بروجردی بودم و بسیاری از نوشته‌های علمی و حتی نامه‌های مهم سیاسی را من می‌نوشتم. سالها در خدمت آن بزرگوار بودم و کار عهده من پاکنویس کردن و نگارش مطالب و تحقیقات آن مرحوم بود.^۲

هنرمندی خوشنویس

مرحوم نوری همدانی، هنرمندی خوشنویس بود و خط بسیار زیبایی داشت و مطالب را با خط زیبا و قشنگ و هنرمندانه می‌نوشت. همه آثار قلمی و علمی که از آن بزرگوار به یادگار مانده است، خود ایشان با خط بسیار زیبا نوشته‌اند که هر بیننده‌ای را مجذوب هنرنمایی خود می‌نماید. او می‌گوید: «در یکی از روزها که پاکنویس و تنظیم مطالب را خدمت آیه الله بروجردی ارائه کردم،

تعطیلی کانون مذهبی را پس از ۱۸ سال فعالیت مستمر و گسترده در سال ۱۳۵۵ ه. ش فراهم آوردند.

بسیاری از تربیت یافتگان مکتب دینی - فرهنگی مرحوم نوری همدانی در پیروزی انقلاب اسلامی نقش بسزایی داشتند و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بسیاری از شاگردان آن مرحوم در رأس تشکیلات فرهنگی و سیاسی کشور قرار گرفتند.^۱

د. یاور فقاقت

مرحوم میرزا حسن نوری، سالیان متمادی در بیت شریف آیه الله بروجردی مشغول خدمت در امر ساماندهی کارهای علمی آن مرجع فقید بود و از اصحاب و یاران ویژه و مورد علاقه آن بزرگوار به شمار می‌آمد. معظم له درباره چگونگی ورودشان به بیت آیه الله بروجردی چنین می‌گوید: «آشنایی من با آیه الله بروجردی از آنجا آغاز شد که روزی استفتایی نوشتم و برای پاسخ خدمت ایشان دادم. ایشان از خط و انشای من خوششان آمده بود؛ از اینرو، سفارش کرده بودند که نویسنده این استفتاء را بگویند بیاید، من کارش دارم. خدمت ایشان رسیدم، مرا مورد لطف قرار

۱. همان، ص ۶۴، ۷۲ و ۷۳، به نقل از مجموعه آثار میرزا حسن نوری رحمته الله علیه.

۲. مجله حوزه، شماره ۴۳ و ۴۴، ویژه‌نامه سی‌امین سالگرد آیه الله العظمی بروجردی، ص ۲۴۰.

می‌گوید: در یکی از جلسات فن خطابه، وی به یکی از طلابی که جزء شاگردانش بود، گفت: «اگر از کتابهایی که برای شما معرفی کردم استفاده می‌کردید، صحبت شما سودمندتر بود. ناگهان آن طلبه برآشفت و به شدت ناراحت شد. حضرت استاد از جای بلند شد و بسیار متواضعانه صورت آن طلبه را بوسید و فرمود: منظور بدی نداشتم.»^۲

تا ملکوت

سرانجام این روحانی مخلص، خدمتگزار و خستگی‌ناپذیر در راه انجام تبلیغ دین، جان به جان آفرین تسلیم نمود. وی در سن ۶۹ سالگی در تاریخ ۲۹ شعبان ۱۴۱۱ ه. ق مطابق با ۲۵ اسفند سال ۱۳۶۹ ه. ش در منطقه‌ای بین یزد و کرمان به هنگام سفر تبلیغی که به سیرجان عازم بود، در اثر تصادف، دارفانی را وداع گفت و روحش به ملکوت اعلی پرواز نمود و در روز اول ماه مبارک رمضان، جنازه‌اش بعد از تشییع، در حجره سوم صحن بزرگ حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

وقتی نوشته‌ها را دیدند، بسیار خوشحال شدند و بنده را دعا کردند و افزودند: شما هم در ثواب این نوشته‌ها شریک هستید. سپس برای تشویق بنده و قدردانی از زحمات، دستور دادند قبای مخصوص خودشان را به من بدهند. فردای آن روز قبا را پوشیدم، هنگامی که وارد اطاق شدم، آیه الله بروجردی قبا را بر تن من دیدند و لبخند زدند.^۱

ویژگیهای اخلاقی

مرحوم حاج شیخ حسن نوری همدانی دارای خصوصیات و کمالات فراوانی بود که به اجمال به برخی از آنها اشاره می‌شود:

نظم در زندگی فردی و اجتماعی، با وقار سخن گفتن، ایثار در رفاقت، پشتکار و جدیت در کار، ساده‌زیستی، اهل مطالعه و تحقیق و پرهیز از سخنان نابجا بودن، از ویژگیهای بارز اخلاقی ایشان به شمار می‌رود. وی عاشق اهل بیت علیهم السلام بود و هر زمان که اسم مبارک اهل بیت علیهم السلام را می‌شنید و یا خودش از آنها یاد می‌کرد، آثار غم و اندوه از چهره‌اش هویدا می‌شد. در تواضع و فروتنی و اخلاص با مردم کم نظیر بود. آقای سید محمد سجادی دامغانی

۱. همان، ص ۲۴۳، با تلخیص.

۲. ستارگان حرم، ج ۵، ص ۷۱.